

**TOPLUMSAL ELEŞTİRİ
GELENEĞİNİN
BAŞLANGICINDA
RABELAIS'NİN
GARGANTUA'SI**

Dr. Filiz AYDOĞAN*

XVIII. yüzyılda başlayan modernleşme süreci, sanayi devrimine kadar yaşanan süreç ve sanayi devriminden sonra yaşanan süreç olarak iki aşamada yaşanmıştır. Modernleşme süreci, kilise otoritesini kısmen de olsa dengeleyebilen laik iktidar yapılanması ve laik iktidar yapısı içinde siyasal seçkinler ile ekonomik seçkinlerin iki ayrı hayat alanı oluşturarak çoğulcu toplumun kurumlarını yaratmasıyla başlamıştır. Bütün bu gelişmeler, edebiyatta ve sanat alanında verili toplumun etiği ile sınırlı kalmayan, bunu reddeden edebiyat ve sanat türlerinin ortaya çıkışını da hazırlamıştır. Böylelikle, toplumsal yaşamın yalnızca olumlu yanlarını görmekle kalmayan, olumsuz yanlarını da farkedebilen toplumsal eleştiri geleneği ortaya çıkabilmiştir. Bu eleştiri geleneği içinde yer alan ilk yazarlardan biri Rabelais'dir.

Ortaçağ'da bir dev ailesinin kahramanlıklarını ve yaşamını anlatan bir halk masalından uyarlayarak yazdığı *Gargantua* adlı kitabında Rabelais, Ortaçağ'ın toplumsal yaşamından çok farklı, yepyeni bir yaşamın tablosunu çizmiştir. *Gargantua*'nın öyküsü, Rabelais'nin gerçek yaşamına dayanır. Rabelais'nin çocukluğunu geçirdiği köyde bir derebeyi Loire ırmağı üzerine dalyan kurmak isteyince balıkçılar loncasıyla mahkemelik olmuş, Rabelais'nin avukat olan babası da lonca'yı savunmuştur. Rabelais'nin bu olaydan esinlenerek yazdığı kitapta Pirocholle'yle yapılan savaş, bu

* M.Ü. İletişim Fatültesi

derebeyi ile babasının davasını temsil eder. Gene, kitap boyunca eleştirdiği o zamanki eğitim kurumu kiliseye ve kilise öğretilerine olan düşmanlığı da yazarın kendi yaşamının bir yansımasıdır. Çocukluğunda okuma özlemiyle dolu olan Rabelais o zamanki eğitim kurumu olan manastıra gidip keşiş olmuş, eğitim sisteminin insanı aydınlatmaktan alıkoyan, hatta aptallaştırıran bir kurum olduğunu keşfetmiştir. Daha sonra manastırdan kurtulmanın çarelerini arayan Rabelais, din adamı olarak toplumun içinde yaşayan bir papaz olarak yaşama yolunu seçmiş, bu özgürlükle tüm Fransa'yı dolaşmış, sonunda doktor olmaya karar vermiştir. Doktor olduktan sonra verdiği bir derse, kilisenin kurallarına karşı gelerek bir ceset getirmesi, kilisenin Rabelais'ye savaş açmasına neden olmuştur. Bu olay üzerine koruyucularıyla birlikte Rönesans hareketinin başlatıcısı olan ülkeye, İtalya'ya giden Rabelais'nin *Gargantua*'sı 1534'te basılmıştır. Diğer kitapları gibi bu kitap da çıkar çıkmaz kilise tarafından yasaklanmış, Rabelais de dinsizlikle suçlanmıştır. Rabelais'nin daha önce himayesine girdiği yüksek rütbeli papazlar, sansürün kaldırılması için ferman çıkarsalar da, skolastiğin merkezi olan Sorbonne'daki papazlar buna izin vermemişlerdir ve Rabelais 1553'te ölmüştür¹.

Rabelais, *Gargantua* adlı eserine, yaşadığı yüzyılda çok önemli bir itibar ögesi ve toplumsal konum göstergesi sayılan dışgörünüştün önemli olmadığını belirterek başlamaktadır. *"Herkes dışgörünüştün başlığın-şakacılığına, maskaralığına bakıp daha ötesine gitmez. .. Kutunun içindeki ilaç, kutunun umdurduğundan çok daha değerlidir, demek istiyorum ki bu kitapta işlenen konular başlığın düşündürdüğü kadar abuk sabuk değildir"*².

Özellikle yazıldığı çağ açısından düşünüldüğünde, Ortaçağ'dan Yeniçağ'a geçiş sırasında, Rabelais'nin kitabı oldukça neşeli ve alaylı ama aynı zamanda, kapanmakta olan Ortaçağ'ın kasvetli havasından uzak, bu havayı eleştirel bir açıdan ele alan bir tarzda yazılmıştır. Ciddiyetin ağır bastığı Ortaçağ'dan farklı olarak Rabelais, kitabında gülmenin yasak bir şey olmadığını, tam tersine gülmenin insanı cennete götüreceğini söylemektedir. Aslında soylu bir aileden gelen Rabelais, Ortaçağ'ın sıradan insanına layık gördüğü perhizci etik anlayışının tersine, kitabını yiyecek ve içeceklerle bedenini besleyerek yazdığını, hatta yazma nedeninin yiyip içmek olduğunu söyleyirken, okuyucularına da kitabının bu biçimde okunmasını öğütlemektedir. Başka deyişle, varolan etiğin tersine yiyip içmenin kendisi gibi soylu kesimlerin, egemen kesimlerin ayrıcalığı olmaktan çıkmasını, topluma eşit olarak yayılmasını isteyebilmiş, böylelikle, Reform ve Rönesans düşüncesindeki bolluğun öncülüğünü yapmıştır.

Gerçekten de, Rabelais'nin kitap boyunca eleştirdiği skolastik din ve düşünce biçimi, bunların savunucuları olan papazlara yaklaşımındaki alay, Reform ve Rönesans'ın getireceği yeni toplumsal yaşamın filizlerini taşımaktadır. Kitabın XIX. bölümünde, çanlarını geri alabilmek için Gargantua'ya yalvaran Papaz Yerkliyus sarhoş edilerek gerçek yüzü açığa çıkarılmış ve çanlar papaza değil, üniversitenin rektörüne, kentin valisine ve kilisenin baş papazına teslim edilmiştir³. Rabelais'nin bu bakış açısı, iktidarın monistik yapısının çoğulcu yapıyla yer değiştirmesinin zorunlu hale geldiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. *Gargantua'nın* XL. bölümünde, "... papaz ... ne bir köylü gibi toprağı sürer; ne bir savaşıçı gibi yurdu savunur; ne hekim gibi hastalara bakar; ne İncili iyi bilen eğitici bir rahip gibi gerçek dini yayar; ne de tüccar gibi memlekete gerekli nesnelere, araçları getirir ve işte bunun için de, herkes horlar, yuhalar onları" diyerek papazların neden sevimsiz ve aylak insanlar olduklarını açıklamıştır⁴. XLV. Bölüm'de de vebanın ermişlerden kaynaklandığını sanan ve bunun için ermişlere adak sunmaya gittiklerini söyleyen hacıların konuşan Grandgousier (Gargantua'nın babası), insanın başına gelen herşeyin azizlerin gazabı olduğuna inandırılan Ortaçağ insanına seslenerek, sorunların ve çözümlerin insanın dışındaki güçlerde değil, insanın kendi elinde olduğu görüşünü dile getirmiştir⁵.

Kitabın başında Rabelais, kitabın Sorbonne'daki hocalarından aldığı derslerle yetişen baş kahramanı Gargantua'yı, tam bir aylak, ve hiçbir kurala uymadan yaşayan biri olarak tanımlamaktadır. Gargantua, sabahları uyandıktan sonra içen, daha sonra kiliseye giden, yarım saat ders çalıştıktan sonra mutfağı giderek karnını doyuran, daha sonra kitapta 4 sayfa boyunca adları sayılan isimlerdeki oyunları oynayan, oyundan sonra tekrar içen, içtikten sonra uyuyan, uyandıktan sonra gene içen, biraz dolaştıktan ve çalıştıktan sonra tekrar yemek yiyip arkadaşlarıyla içki içen, akşam yemeğinden sonra tavla oyunları oynayıp, arkadaşlarıyla kızları görmeye gidip geldikten sonra gene yemek yiyip yatan biri olarak tanımlanmıştır(ss. 101-108). Ancak, aynı Gargantua yeni hocası Ponokrates ile tanıştıktan sonra bu yaşamı bırakmış, onun eğitimine girmiştir. Bu eğitimle birlikte Gargantua tüm zamanını okumaya, zar ve kağıt oyunları yerine bedenini geliştiren oyunlar oynamaya vermiştir. Yalnızca bedeni değil, ruhu da temizlenen Gargantua'nın, oynadığı oyunların bir kısmı zihnini geliştirecek matematik ile ilgili oyunlara dönüşmüş, kahraman bu oyunlarla birlikte pek çok müzik aletini çalmayı da öğrenmiştir(ss. 109-116). Bu yeni eğitim düzeni ona ambarda ekin dövmek, odun kesmek gibi bedeni yoran işleri de yaptırmıştır. Ponokrates'in ayda bir kez olmak koşulu ile

Gargantua'nın bütün gün eğlenebilmesi, içki içebilmesi, şarkı söyleyip dans edebilmesi için verdiği zamanı bile Gargantua çimenler üzerinde şiirler okuyarak geçirmeye başlamıştır⁶.

Ancak, bu mutlu günler, Picrochole'nin Gargantua'nın babasının topraklarına girmesiyle son bulur, çünkü Grandgousier, doğal yasaların oğluna emanet ettiği insanları ve malları korumak için oğlunu Paris'ten çağırır. Arkadaşlarıyla birlikte savaşı kazanan Gargantua, diğer kiliselerden farklı olarak yeni bir manastır kurmaya karar verir. Thelme manastırı adı verilen bu manastır, aslında Rabelais'nin değiştirmek istediği toplumsal yaşamın yerine olmasını istediği yeni yaşamın özelliklerini taşır. Dünyadaki tüm dinlerde herşeyin saatle belirlendiğini, herşeyin kurallara bağlı olduğunu söyleyen Gargantua, kuracağı manastırda öncelikle saatlerin kaldırılmasını ve herkesin canı isteyince çalışmasını ister. "*Dünyada en büyük aptallık, insanın hayatını sağduyusuna ve aklına göre değil de, bir çan sesine göre ayarlamasıdır*"⁷ diyen Gargantua, aydınlanmanın en önemli düşüncesi olan insanın kendi aklıyla kendi yaşamına biçim verebileceği fikrinin öncülüğünü yapmıştır. Güzel kadınların ve yakışıklı, sağlıklı erkeklerin rahip ve rahibe olarak kabul edileceği Thelme manastırında, rahip ve rahibelerin evlenmesine, zenginlik sahibi olmasına, özgürce yaşamasına izin verilecektir. Herkesin eşit olduğu bu manastırda, yasaların ve kuralların geçerli olduğu bir yaşam söz konusu değildir. Bunun yerine yaşam, insanların özgür iradelerine ve keyiflerine bağlıdır.

*"Canları istediği zaman yataklarından kalkar, içlerinden geldiği zaman yer içer, çalışır, uyurlardı; onları kimse uyandırmaz, kimse içmeye, yemeye ya da başka bir şey yapmaya zorlamazdı. Düzenlerinde yalnız şu kural vardı: İSTEDİĞİNİ YAP"*⁸.

Roman sanatının dünyaya Tanrı'nın gülüşü olarak geldiğini düşünen Milan Kundera, François Rabelais'nin de Tanrı'nın gülüşünü ilk işiten yazar olarak Avrupa'nın ilk büyük romanını yazdığını belirtmiştir. Çünkü ideolojik kesinliklere aykırı düşünceler üreten roman, mizahtan doğmuştur. Rabelais de bunun ilk farkına varan yazarlardandır. Mizah anlayışı olmayan kişi anlamında Grekçe'den kendi türettiği Agelaste sözcüğünü kullanan Rabelais, Agelaste'lerden korktuğunu ve onlardan nefret ettiğini söylemiştir. Çünkü Agelaste'ler tek bir doğrunun olduğuna, herkesin aynı şeyi düşünmesi gerektiğine inanırlar. Oysa birey, ancak doğrunun ve kesinliğin olmadığı yerde ve zamanda birey olur. İşte, herşeyin kesinliğini yitirdiği Ortaçağ'dan çıkarken tek bir doğru yerine birbiriyle çelişen görece doğrular karşısında kalan sıradan insan için

tek kesinlik, belirsizliğin bilgeliğidir. Tıpkı Cervantes gibi, bu gerçeği keşfeden Rabelais de insanın bu yeni durumunu farkedene ve romanını bunun üzerine kuran bir yazardır⁹.

Bu nedenle, Rabelais'nin *Gargantua*'sı, modern dönemin edilginleştirilmiş, tek biçimleştirilmiş, yabancılaşmış sıradan insanının varolan toplumsal yaşama eleştirel bir bakış açısı kazanabilmesi, varolandan farklı ve daha insanca bir yaşamı farkedebilmesi açısından kuşkusuz çok önemli bir kaynaktır.

DİPNOTLAR

1. Rabelais'nin yaşamı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ana Brittanica, C.18.
2. Rabelais, *Gargantua*, Çev.: S. Eyüboğlu- A. Erhat- V. Günyol, İst: Cem Yay., 1983, s.24.
3. *A.g.e.*, s.96.
4. *A.g.e.*, s. 171.
5. *A.g.e.*, ss. 186-189.
6. *A.g.e.*, ss. 117-119.
7. *A.g.e.*, s. 208.
8. *A.g.e.*, s.221.
9. Milan Kundera, *Roman Sanatı*, Çev.: İsmail Yergüz, İst.: Afa Yay., 1989, ss. 182-183.